

**Marcela Linková, Kateřina Cidlinská,
Hana Tenglerová, Marta Vohlídalová,
Alice Červinková: *Nejisté vyhlídky:
Problémy vědecké profese z genderové
perspektivy***
Praha, Sociologické nakladatelství (SLON)
2013, 193 s.

Publikace *Nejisté vyhlídky: Proměny vědecké profese z genderové perspektivy* vznikla v rámci projektu Národního kontaktního centra – ženy a věda Sociologického ústavu Akademie věd ČR, které se zaměřuje na genderové aspekty vědecké profese a témata související s postavením žen a mladých vědců a vědkyň v akademickém prostředí. Členky centra usilují zejména o rozvoj genderové rovnosti ve vědě, zviditelnění samotných vědkyň či přispívají ke zveřejňování statistik a analýz dle pohlaví v rámci institucí rozdělujících veřejné finanční prostředky. Autorský tým publikace je složen z pěti vědkyň a akademických pracovníků, které se ve své výzkumné činnosti zabývají probíhajícími proměnami ve vědě a reflektují tyto transformace z genderové perspektivy. Přestože problematika genderové nerovnosti je v prostředí českého vzdělávacího systému a vědy aktuálním tématem, jež stojí za pozornost, v odborné literatuře se doposud neobjevuje mnoho prací, které by se touto oblastí zabývaly. Většinou se jedná o výstupy konkrétních aktivit rozvíjejících se v rámci Národního kontaktního centra – ženy a věda.

Kniha je sestavena na principu editovaného sborníku, který je složen z příspěvků zaměřených na dílčí témata a prezentace studií jednotlivých autorek. Po společném úvodu následují tři studie, které vycházejí z kvalitativní analýzy rozhovorů, a hlavní pozornost je věnována tématům začínající kariéry vědců a vědkyň, akademické mobility a kombinaci vědecké práce a rodičovství. Autorky kapitol staví své teoretické rámce na obdobné odborné literatuře a celkový dojem z těchto po sobě jdoucích analýz působí velmi celistvě. Následují dva

příspěvky, které vycházejí ze zcela odlišného metodologického i teoretického pozadí. V prvním případě se jedná o kvantitativní a kvalitativní obsahovou analýzu českého tisku, ve které je pozornost zaměřena na mediální prezentaci vědců a vědkyň ve vybraných novinových článcích. V druhém případě se jedná o studii, která sleduje historický vývoj evropských politik genderové rovnosti od konce 90. let až do současnosti. Ačkoliv se tyto dvě kapitoly mohou zdát na první pohled vzdálené záměru udržení jednotné linie samotné knihy, nutí čtenáře zamyslet se nad genderovým rozměrem vědeckého prostředí i z jiného pohledu a sledovat jej z širší perspektivy.

V úvodní kapitole s názvem „Ženy a gender v proměňujícím se světě vědy“ představují autorky genderovou problematiku vědeckých kariér, na kterou nahlíží skrze koncept epistemických životních prostorů, jejichž důsledkem je odlišné vnímání symbolických, diskurzivních, materiálních a sociálních aspektů ve vědě. Přibližují čtenářům vývoj a změnu vědeckého prostředí, genderové stereotypy a převládající odkazy maskulinního charakteru vědy. Mimo jiné je tato část obohacena také o konkrétní data a čísla, která představují důsledky vlivu vertikální a horizontální segregace a poukazují nejen na nižší koncentraci žen v určitých oborech a sektorech, ale i menší množství prostředků a financí, jež mají k dispozici na vědecké činnosti a výzkumu.

Po společném úvodu autorek následuje kapitola Kateřiny Cidlinské a Marcely Linkové, ve které se zaměřují na genderový rozměr promítající se do plánování pracovních drah začínajících vědců a vědkyň. Ve studii s názvem „Ekonomie příslibu: pracovní nejistota a gender na počátku vědecké dráhy“ je pozornost zaměřena na proměny v organizaci vědy a kariérních drah samotných vědců a vědkyň. S nástupem neoliberalismu se v 90. letech proměnila konceptualizace pracovních drah a akademičtí pracovníci již nemohou počítat s trva-

lým zaměstnáním, tedy jistotou tzv. organizační dráhy, která se odehrává na jednom pracovišti a v rámci níž dochází k hierarchickému postupu. Tento koncept byl vystředán pracovními dráhami bez hranic, které nabízejí autonomii a možnost svobodné volby organizace. Mimo jiné je v rámci vědecké dráhy kladen důraz na zkušenosti v zahraničí, kdy je po ukončení doktorátu považováno za standard, zejména v přírodních vědách, opustit instituci a vydat se do světa na postdoktorskou stáž. Výsledkem těchto změn je pracovní nejistota začínajících vědců a vědkyň, která pramení z nejistoty budoucnosti. K. Cidlinská a M. Linková se v rozhovorech zaměřily právě na začínající vědce a vědkyně a jejich utváření představ o své budoucnosti ve vědě. Pozornost věnovaly zejména způsobům, jakými o svých životních drahách muži a ženy přemýšlejí. Pro pochopení genderového rozměru vycházejí z konceptu serializace, který považují za velmi výstižný a v jehož rámci není výchozím bodem esencialistická představa o odlišnosti mužů a žen. Přesto ale analýza rozhovorů ukázala, že plánování vědecké dráhy je značně ovlivněné genderovými stereotypy, které se vážou k očekáváním plynoucím z rolí mužů a žen ve společnosti. Výpovědi vědců měly typicky maskulinní charakter, vztahující se k lineárnímu pracovnímu růstu a finančnímu zajištění rodiny. Ženy jsou naopak z důvodu péče o děti a rodinu připraveny ze svých profesních aspirací zcela ustoupit.

K podobným výsledkům došla i Alice Červinková, která ve své studii „Nesnesitelná lehkost mobility: osobní a profesní biografie začínajících vědců a vědkyň“ nahlíží genderovou optikou na pohyb a mobilitu pracovníků v akademickém prostředí. Svůj zájem zaměřila zejména na vzájemné propojování a ustavování profesních a osobních životů začínajících vědců a vědkyň, kteří jsou v rámci svých pracovních drah „nuceni“ cestovat po světě a působit v zahraničních institucích na tzv. postdoktorandských pozicích (v českém prostředí

se opět jedná zejména o přírodní vědy). Z výsledků analýzy rozhovorů jasně vyplývá, že kombinování profesních a životních strategií je podmíněno genderem, zejména pokud jsou vědci a vědkyně rodiči. Vyšší míra mobility vědců a výběr místa pro dlouhodobou stáž, které bude splňovat všechny požadavky pro zajištění péče o děti, jsou hlavními principy, které vstupují do akademických drah jednotlivců. Kombinace rodičovství a práce ve vědeckém prostředí s sebou přináší neustálý boj s vnitřními i vnějšími protichůdnými systémy a normami, které jsou v českém prostředí stále hluboce zakořeněny.

Marta Vohlídalová v následující kapitole „Vědkyně mezi dvěma mlýnskými kameny: o podmínkách kombinace pracovního života a rodičovství ve vědecké profesi“ poukazuje na maskulinní charakter vědy, který vychází z představy úspěšného vědce, jehož životní biografie je organizována dle tradičního mužského modelu. Lineární pracovní dráha vyznačující se maximálním vypětím zcela opomíjí požadavky kladené na mateřství (otcovství) spojené s péčí o dítě. Z rozhovorů vyplývá, že zejména ženy stojí před dvěma bariérami, které jim znesnadňují kariérní postup ve vědeckém prostředí. Na základě veřejných politik se stala tříletá rodičovská dovolená univerzální normou. Pro ženu vědkyni je ale v rámci vědecké profese takto dlouhá přestávka zcela v rozporu s již zmíněnou univerzální představou úspěšného vědce. Na druhé straně jsou ženy často konfrontovány s poměrně mocným psychologickým diskurzem o ideálu intenzivního mateřství, který převládá v českém kontextu rodinné politiky. Ženy vědkyně jsou pak nuceny obhajovat své hodnoty, které jsou v rozporu s obecnou normou pojetí mateřství. Mimo jiné má na kombinaci mateřství (otcovství) a práci ve vědě také vliv rozdělení genderových rolí uvnitř samotných partnerských a manželských párů. Rozhovory ukázaly, že ženy žijící v egalitárních domácnostech mají lepší podmínky pro rozvoj kariéry

a skloubení vědecké práce s péčí o domácnost než ženy, které žijí v tradičním partnerském uspořádání (tradiční rozdělení genderových rolí v domácnosti).

Po třech výše popsáných studiích založených na kvalitativní analýze rozhovorů následují v knize dvě kapitoly, jejichž metodologické rámce a teoretická východiska mají odlišný charakter, nicméně rozšiřují a doplňují komplexní představení genderové problematiky ve vědě. Hana Tenglerová prezentuje studii „Věda jako mužská záležitost aneb mediální realita českých pop-novin“ zaměřenou na analýzu mediálního sdělení. Konkrétně se zabývá mediálním obrazem vědy a tím, jakým způsobem jsou v novinových článcích (Hospodářské noviny, Mladá fronta Dnes, Lidové noviny a deník Právo) zobrazovány osoby vědců a vědkyň. Autorka ve své studii potvrzuje trend objevující se v zahraničních médiích a ukazuje, že i česká média v předkládaných prezentacích zachycují vědu jako doménu mužů s převládajícími maskulinními atributy. Ve své analýze Tenglerová poukazuje na četnost zastoupení vědců a vědkyň v konkrétních článcích a zdůrazňuje nejen velmi nízký výskyt žen (pouze 16 % z celkového množství 412 prezentovaných postav ze vzorku), ale i jejich nižší status, ve kterém se objevují. Ženy vědkyně jsou nejčastěji zastoupeny v rolích informátorek (66,7 % oproti mužům vědcům, 41,6 %) a jejich odborným příspěvkům není připisována stejná prestiž, jakou mají muži. V kvalitativní části věnuje autorka pozornost způsobu, jakým jsou ženy vědkyně v médiích prezentovány. Tyto prezentace následně označuje za tokenistické s odkazy na genderové stereotypy připisované ženám.

V poslední kapitole „V pasti dějin: křivočarství feminismu a neoliberalismu v evropské politice genderové rovnosti ve vědě“ nabízí Marcela Linková exkurz do historického vývoje evropských vědních politik genderové (ne)rovnosti od konce 90. let do současnosti. Skrze koncept zhmotňování sleduje utváření této problematiky

v rámci Evropské komise, poukazuje na strukturální změny, které jsou ale stále zakotveny v neoliberálním programu, jež nezohledňuje genderovou organizaci společnosti, a v neposlední řadě se zamýšlí nad transformací těchto programů do našeho prostředí. České vědní politiky doposud genderovou rovnost zcela opomíjí.

Kniha *Nejisté Vyhledky: Proměny vědecké profese z genderové perspektivy* představuje velmi zdařilou práci, která čtenářům nabízí seznámení s genderovou problematikou a promítáním genderového řádu do fungování českého vědeckého prostředí. Přestože autorky nenabízí řešení konkrétních otázek, jejich publikace vede k zamyšlení o možnostech a východiscích z této současné situace. Je nutné ocenit odvahu upozornit na téma, které je v akademickém prostředí stále přehlíženo. Problematické genderové (ne)rovnosti není přisuzována zejména z řad mužů téměř žádná pozornost. Odkrytí doposud neviditelných genderových bariér ve vědě by proto mohlo napomoci přinejmenším rozšířit povědomí o pro mnoho lidí dodnes neexistujícím rozměru vědeckého prostředí. Jedná se o velice podnětnou četbu, která by neměla uniknout širokému publiku.

Nikola Králová

Pavel Záhradka (ed.): Spotřební kultura: Historie, teorie a výzkum

Praha, Academia 2014, 438 s.

Teoretickému a empirickému studiu spotřební kultury je v domácím akademickém prostředí doposud věnována jen okrajová pozornost. Zejména pokud jde o oblast bádání, kde končí zájem ekonomů a začíná potenciální prostor kritického sociologického zkoumání, nenacházíme ucelenější teorie spotřební kultury, na nichž by mohly systematicky stavět a posilovat sociální teorie a empirický výzkum relevantních úsekových disciplín, jako například sociologie